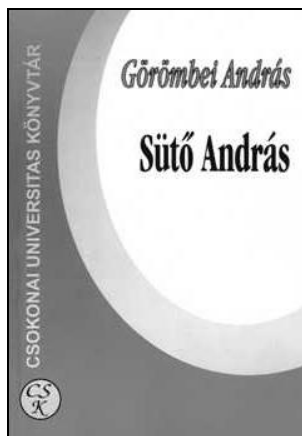

Régi könyv – új napsütésben

GÖRÖMBEI ANDRÁS SÜTŐ ANDRÁS-MONOGRÁFIÁJÁNAK ÚJ KIADÁSA

**Kossuth Egyetemi Kiadó
Debrecen, 2008
281 oldal**

Görömbel András először 1986-ban az Akadémiai Kiadónál megjelent Sütő András monográfiájának, a határon túli magyar irodalmak egyik nagy, első áttörésének 2007-es újrakiadását egyaránt indokolta a kitűnő erdélyi író halála utáni év tiszteletadása és az utóbbi években – elsősorban a történelmi és társadalmi tematikát kizáró irodalom-felfogás szélsőségei miatt – a körülötte, életműve körül kialakult némaság. A 2007-ben egyetemi segédkönyv céljából is megjelentetett *A magyar irodalom története* harmadik kötete Boka László révén (a szinte teljesen mellőzött Kányádi Sándorhoz, Szilágyi Domokoshoz képest) ugyan Sütő Andrásnak alapos és igényes tanulmányt szán, ám az írói jelentőség körültekintő, helyenként higgadt kritikát is megfogalmazó felmérésén kívül az írónak jószerével csupán az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című drámáját elemzi mélyebben. Próza munkái kívül maradnak a teljes könyv látó-sugarán, mintha a szerkesztés nyilvánvalóan az irodalmi témákhoz méltatlan, azokon kívüli szférákba utasítaná a határokon túli magyarok nemzeti identitásának törekvéseit: Sütő életének egyik legnagyobb perszonális és irodalmi problémakörét.

Az újra kiadott monográfiának tehát fontos küldetése van. Részint szembehelyez a magyar nemzeti sorsproblémákra érzéketlen irodalomtörténet-írással egy másik, az egyetemes irodalomhoz tökéletesebben illeszkedő, totálisabb értékrendszert, részint pedig megtartani törekszik az irodalomkedvelők, az olvasók, különösen a fiatalok, a felsőoktatásban résztvevők számára Sütő András életművét a maga érték helyén. Szemben egy szűkösebb horizontú kirekesztés mindenféle komplexebb világirodalmi indokot nélkülöző magatartásával. Az alapos háttérmunkálatokra támaszkodó, az életművet széleskörű társadalmi és irodalomtörténeti kontextusban értelmező, kiegészített monográfia ebben az új formátumában a hatodik, a teljes írói munkásságot feldolgozó szakkönyv a debreceni irodalomtörténész pályáján. Nagy irodalomtörténeti összefoglalói (*A csehszlovákiai magyar irodalom*, *A magyar irodalom rövid története*, *Kisebbségi magyar irodalmak*) és tanulmánykötetei („*Ki viszi át...?*”, *A szavak értelme*, *Létértelmezések*) között is messzire látszó gyöngysort képeznek a Sinka Istvánról, Sütő Andrásról, Csoóri Sándorról, Nagy Gáspárról írott monográfiák. Azt is egyértelműen tanúsítják, hogy a szintetizáló professzori figyelem – a finnre, ukránra lefordított átfogó irodalomtörténet mellett például – miképpen tekint rá folyamatosan, mert kiáltóan fontosnak tartja őket és örökségük gondozását – az utóbbi

fél évszázad egyes nagy alkotóira. S a sor önmagáért beszél: elsősorban a nemzeti sorskérdéseket felkaroló alkotói pályák kaptak, követeltek monografikus teret a szakmunkák halmazában. Ennek indokát Görömbei András egy Ekler Andreának adott 2005-ös interjújában így fogalmazta meg: „Fontos kimondanom, hogy mind az öt monográfiám esetében az életművek készítették írásra, nem pedig a személyek. A személyekkel is a műveik révén kerültem kapcsolatba. A monográfiák megírása minden esetben szakmai, nem pedig baráti igényem volt. Monográfiám „hősei” egymástól fölöttébb különböző esztétikai karakterű életművet alkottak, de ezeknek az életműveknek közös jegye a nagyfokú egyéni és nemzeti felelősségtudat.” Arra a kérdésre pedig, amit Elek Tibor, szintén 2005-ben, így tett fel: „Miért éppen Sütő András munkásságát emeled ki külön könyvben is, ebből az igen gazdag és sokhangú erdélyi irodalomból?” – a szerző így válaszolt: „Sütő Andrásnak két könyve egyszerre jutott el hozzám: a *Rigó és apostol* meg az *Anyám könnyű álmot ígér*. Nagy élményem volt mindkettő. Akkor hétfőn esténként úgynevezett szabad szemináriumot... is vezettem az egyetemen. Ez azt jelentette, hogy az érdeklődő hallgatókkal egy-egy új könyvet beszélünk meg, amelyikről valamelyikük kritikát is írt. (...) Sütő Andrásnak ez a két könyve világot nyitott ki a hallgatók előtt. Aztán jöttek sorban a nagy drámái, esszéi, majd másik regénye, az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*. Egy évtized alatt két regény, négy dráma, s esszék sora a *Nagyenyedi fügevirágtól* a Perzsáig. Sütő András sok próbálkozás után magára talált, s remekművek sorával hozta be az egész erdélyi magyarság életét, gondjait, reményeit a magyar nemzet tudatába, önismeretébe. (...) Nekem tehát belső készletéből meg kellett írnom a Sütő-monográfiát.”

Jelen sorok írójának azért is különleges élmény új borítóban, új évszámmal és újra a jelenbe emelkedő állapotban látni ezt a könyvet, mert 1986-ban ott lehetett a kötet debreceni bemutatóján, valahol a főutca környékén, abban a közepes méretű klubhelyiségben, amely Görömbei András szavai nyomán hirtelen Sütő András-művek csillogásával és tragikus kiáltásaival telt meg. S ezek mindvégig ott maradtak a szerző előadása és a résztvevők kérdései hátterében, a hol az esztétikai tartalmakra, hol az erdélyi magyar sorsa irányuló értelmezések mögött. S noha az író a maga fizikai valójában akkor nem tartózkodhatott ott, mégis úgy engedte közénk szavait, hogy kivételes erővel lett nyilvánvalóvá teljes emberi és művészi küldetése és ennek – Görömbei András tudatosító műve segítségével – a magas értéktartalma is a teljes magyar irodalom történetében.

A könyv a szerzőnek ezt a gesztusát ismétli meg most is. A szűkös debreceni helyiség helyett a lezárt életmű és a nagyobb irodalomtörténeti arányok távlataiból. Sütő-monográfiájában Görömbei András azt a már korábban, első összegző szakmai munkájában, a Sinka-könyvben kialakított szerkesztési és gondolatmeneti metódust követi, hogy az átfogó társadalomrajz, az irodalmi életet vázoló és abban az elemzett írók elhelyező, a korban élő irányzatokból az alkotóra irányuló ösztönzéseket gazdagon feltáró és az egyéni pályaalakulást követő kifejtésbe alapos – egyszerre illusztráló és szintetizáló szerepű – műelemzéseket iktat. Ezek szerkesztési szempontból a teljes kifejtés boltívének az alapvető belső pilléreit képezik. Funkcionális kiválogatásuk és arányos szerkezeti elhelyeztetésük, a műközpontúságból kiinduló szemlélet dokumentumaiként gátolják meg, hogy a pálya és az életmű eleve külső elvek, a művektől elszakadt, azokat csak önigazolásra alkalmazó elméleti teóriák pusztá bizonyítéka, alátámasztó illusztrációja legyen. Az alkotásmód azt a koncepciót hordozza tehát magában, hogy csak a művek értéktartománya

felől elvégzett közelítés tárhatja fel igazán az elméleti mérlegelések, érintkezések koherenciáit. S hogy az irodalomtörténet- vagy elméletírás nem magasodhat soha egy-egy kívülről megkreált kánon diktátumaként – önmagát burjánztatva, sokszorozva terjedelmi méretében is – az igazi irodalmi értékek fölé. E felfogás nyomán tehát nyilvánvalóan a legfontosabb Sütő-művek kerülnek az elemzői látóhatárba, így például az *Anyám könnyű álmot ígér*, *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*, *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, *Csillag a máglyán*, *Advent a Hargitán*, *Az álmokommandó*, *Kalandozások Ihajesuhajdiában* című alkotások. Ezek gerincén, a társadalmi változások – vagy változatlanságok – figyelésének követésében bontja ki a könyv írója a teljes alkotói pályát.

„A bölcsőhely parancsai”-nak ihletését és késztetését elfogadó fiatal író „a pályakezdés”, majd az „elmélkedés és útkeresés” szakaszai után „a kiteljesedés nagy évtizedében” egyre gazdagodó teljességben mutatja fel. A műelemzések szoros nyomkövetésével veszi szemügyre az egész pályát eszmei szempontból áthangoló, „a kisebbségi lét abszurditására” reflektáló gondolati alapirányokat, ütközéseket úgy a diktatúrával küszködő életúton mint „az erdélyi változások és változatlanságok” közepette, 1989 után. A pálya lezárulásának tudatában Görömbei András ugyanis a teljes pályaismeret, a „létvégi hajrá” tudatosan lekerekített, egyértelművé tett üzeneteinek birtokában ki is egészítette 1986-os könyvét. Ezeknek az új tartalmaknak az itteni idézése a legillusztratívabban utalhat a Sütő-monográfia és -életmű mai történelmi aktualitására. Az írói üzenetek tudatos lezárásáról beszél már önmagában az a tény is, hogy „a *Létvégi hajrában* (2006) című posztumusz kötet anyagát Ablonczy László még Sütő András jóváhagyásával állította össze 2006. augusztus 14-16-a között Marosvásárhelyen. Sütő András – közeli halálának sejtelmével – maga hívta Marosvásárhelyre leghűségesebb, legodaadóbb emberét, hogy a szó valódi értelmében „létvégi hajrában” elkészüljön ez a könyv.” Az 1986-os első kiadás óta még 20 éven át alkotó író utolsó pályaperiódusainak értékei tehát teljes elemzési körben kerültek be a könyvbe. (Elsősorban a *VI. Erdélyi változatlanságok* című fejezet)

Görömbei András monográfiájának a jelen történelmében mozgó ember számára a legizgalmasabb egységeit adják azok a lapok, lapsorok, amelyek Sütő András pályájának ezeket utolsó, nagy erőfeszítéseit értelmezik. Elemzéseit a monográfia szerzője az új kiadáshoz azzal a szándékkal illesztette hozzá, hogy a teljes írói világról adjon immár számot. A közép-európai, a romániai átalakulásokat megelőző évektől, az időben 1986-tól 2006-ig ívelő fejezetrészek nem csupán esztétikai igényű analízisek, hanem dokumentatív erejű mű- és társadalomértelmezések is. Nemcsak irodalmi művekről, hanem egy sorsról is szólnak, amely a nemzeti lét szolgálatát vállalta föl, s be is teljesítette küldetését a történelem fordulataiban. Sütő András pályaszakaszának ezt az 1986-tól tartó rendkívül drámai harcát Görömbei András könyve még önmaga megszokott igényeihez mérten is kivételes pontossággal jeleníti meg. Mély emberi küzdelmet, drámát is megláttat az irodalom-esztétika értelmezései mögött. Az erdélyi író sorsa az ő interpretációban a történelemmel, az etikával egybeforrott életet és az e koordináták közt megalkotott irodalmat egyszerre mutatja fel.

Ennek a teljesebb létet feltárni akaró irodalomtörténeti akaratnak meghatározó részei többek között a *Naplók és dokumentumok (Szemet szóért – Heródes napjai)* és a már korábban is kiemelt *Létvégi hajrában* című fejezetek. Sütő András e „dokumentum és naplókötetei – írja a szerző – a *Szemet szóért* (1993) és a *Heródes napjai* (1994) drámai

látletét adják az erdélyi magyarság életének, különösen a 80-as évek létküzdemeinek”. Drámái mellett (*Ugató madár*, 1993, *Balkáni gerle*, 1994) „utolsó másfél évtizedének publicisztikáját egybegyűjtő kötetei is az erdélyi magyarság emberi méltóságáért, jogaiért eltökélten küzdő író erkölcsi és szellemi helytállásának dokumentumai.” Ezek a művek – Görömbei András elemző közvetítése révén – részletesen írják le azt a folyamatot is, amelyek a romániai forradalmat megelőző évektől az író ellen „1990. március 19-én elkövetett gyilkossági kísérletig” vezettek. Sütő András tevékenysége ebben a helyzetlancban mind szimbolikusan, mind gyakorlati értelemben mint a nemzeti identitás megőrzéséért folytatott óriási küzdelem: Tamási Áron, Kós Károly, Márton Áron és más, a nagy történelmi elődök hagyományát folytató fókusz mutatkozik meg. A könyv szerzője szinte az erdélyi magyarság egész, 1945 utáni háborgó történelmét belesűríti Sütő-pályaképeinek ebbe a szakaszába. Ettől válik könyve nemcsak az esztétika formáit, hanem az „ember” s benne a „magyarság” közép-európai sorsát is nyomozó könyvvé.

A *Létvégi hajrában* című fejezet ezeket az erővonalakat már mint az öregedő, a túlsó part közelségét mind erősebben érző férfi koncentrált üzeneteit is hangsúlyozza, mind Sütő András írói, mind pedig közéleti szerepeiben. Magyarországnak és Romániának az Európai Unióhoz csatlakozását Sütő András az utolsó esélynek látja az erdélyi magyarság Trianon óta tartó, a nemzeti megmaradásért vívott önvédelmi küzdelmeiben. „A kisebbségi kiszolgáltatottság közepette az erdélyi magyarság számára az európai jogrend érvényesítése lehetett az egyetlen remény az emberhez való életre.” Ezért éli át újra elődei analóg örökségét, többek között az Adyét, az Illyését, például az „*Őrző lehettem a strázsán*” című esszéjében, 75. születésnapján. A Balassitól, Zrínyitől, Kemény Jánostól átöröklődő történelmi szerep mind teljesebb súlyával és tudatával nehezedik rá. Egész kései életműve azt a történelmi traumát tudatosítja ismét, amelynek során: „Kétországos magyarságból hétországos nemzet, hetvenhét országos diaszpóra lettünk.” Az európai mintákon elképzelt erdélyi magyar autonómia ezért kerül nemzeti kérdésekkel viaskodó, szembeülő gondolkodásának homlokterébe. Görömbei András tiszta egyértelműséggel nyitja fel azt a szellemi horizontot is, amely Sütő Andrást itthon egyértelműen befogadta, elfogadta, s akiknek szolidaritása korai műveitől erősítette az írot: Sinkovits Imre, Ablonczy László, Csoóri Sándor, Nagy Gáspár barátságát és szellemi erőfeszítését az író hazai elismertetéséért.

A könyv, amely második kiadásában a debreceni Csokonai Könyvtár 41. darabjaként a Kossuth Egyetemi Kiadó gondozásában jelent meg, ismételten bizonyítja és az új irodalmi fejlemények és folyamatok aktualitásába helyezi azt a többek által már régóta hangoztatott konklúziót, hogy – amint a kötet hátsó borítójának összegzése fogalmaz – „A közösségi cselekvésből, felelősségből, magatartásból kihúzódni igyekvő világban Sütő András életműve az otthonteremtés lenyűgöző vállalkozása. Az elidegenedés világméretű uralma idején Rész és az Egész összetartozását tanúsítja. (...) Úgy tágitotta egyetemessé mezőségi életanyagát, hogy annak meghitt személyességét és eleven közösségi ethoszát megtartotta. (...) A provinciát is világtávlatokkal szembeállítja, s ezáltal léptékét általános emberi szinten is hitelesíti, megőrizvén sértetlenül annak egyedi sajátosságait, árnyalatának méltóságát. (...) Munkássága a sajátosság és egyetemesség egysége révén emelkedett a magyar irodalom legnagyobb szellemi, erkölcsi, esztétikai értékei közé.”

Bertha Zoltán Sütő András-könyve (Pozsony, 1995), a Görömbei András szerkesztésében megjelent *Tanulmányok Sütő Andrásról* című kötet (Debrecen, 2002), a Nap Kiadó nemrég megjelentetett Sütő-életrajza (Budapest), a *Hitel* folyóiratnak az íróra emlékező száma és Görömbei András kötete közösen immár körülbelül másfélezer oldalon méltatják, elemzik Sütő András munkásságát. A debreceni irodalomtörténész könyve közöttük az egyetlen, a teljes pályát mérő monográfia.

A régi könyv az új napsütésben a Sütő-életműnek mind pontosabban érzékelt egyetemes villanásait erősíti fel a legszebben.

Jánosi Zoltán

